

BO SIEGBAHN:

Östen Undén och utrikespolitiken

Östen Undén myntade den klassiska definitionen "alliansfrihet i fred – neutralitet i krig". Den var ledstjärnan under hela 50-talet men sedan skrev Undén att den ej var adekvat. Han ville kalla vår politik för neutralitetspolitik även under fred.

I Tage Erlanders sk Metalital utformades så förtroendeargumentet. Tesen är att vi måste söka skapa förtroende för vår vilja och förmåga att vara neutrala redan i fredstid.

Undén skapade den teoretiska grunden för allsköns tyckande inom utrikespolitiken, skriver författaren.

Yngve Möller har som Thede Palm skrev i sin recension i senaste numret av denna tidskrift velat resa ett äreminne genom sin biografi över Östen Undén. Det är kanske naturligt att detta inte ger utrymme för en mer kritiskt analyserande kommentar till de meningsmotsättningar som bokens huvudperson varit invecklad i. Ett äreminne får inte innehålla väsentliga ifrågasättanden av hjältens insatser. Annars hade det nog varit välkommet att med Undéns insatser som en röd tråd få en genomgång av en så sakkunnig man som Möller av de problem som svensk utrikes- och säkerhetspolitik ställts inför efter andra världskriget. Några av dem är nämligen även idag av minst lika stort intresse. Och man skulle därför kunna ha en viss tillgång till facit om man ställde frågorna – och lösningarna – mot bakgrund av vad som sedan inträffat. De få grundläggande framställningar som finns är också relativt problemfria.

Jag skall inskränka mig till att beröra de två principiellt viktigaste frågorna: Sveriges eventuella medlemskap i ett försvarsförbund och hur en "alliansfrihet" (den linje som Sverige slutligen valde) skall utformas.

Försvarsförbundsfrågan

Vad den första frågan beträffar är det förvånande hur få utredningar från svensk sida som blivit kända, jämfört tex med Norge, där man över huvud taget allvarligt diskuterat värdet under olika antaganden av alliansfrihet eller paktanknytning. Man får en känsla att man nöjde sig med det förhållandet att Sverige lyckats hålla sig utanför de två

Bo Siegbahn har varit ambassadör och riksdagsman.

senaste kriget, så varför skulle det inte gå även i framtiden. Man kunde inskränka sig till att konstatera att om Sverige gick in i allmänt försvarsförbund skulle vi, som låg på gränsen, automatiskt och från första dagen bli utsatta för anfall. Ett isolerat anfall mot Sverige bedömde både Undén och andra i bestämmande ställning som utomordentligt osannolikt. Om Sverige ej var allierat men ändå blev indraget i fientligheter skulle det troligen dröja en bit in på kriget. Detta ledde till den hoppfulla tanken om en "nådatid" som skulle kunna utnyttjas för rustningskomplettering.

Möller understryker dock att såväl förre överbefälhavaren Jung som delar av folkpartiet och högern var betydligt osäkrare om denna prognos. Jung sade to m i ett av Undén anonymt starkt kritiserat offentligt tal, att han ej ansåg det sannolikt att Sverige än en gång skulle kunna stå utanför.

Mellanliggande möjlighet, att Sverige isolerat skulle kunna angripas genom ett blixtanfall just före ett storkrig, för att endera sidan skulle försäkra sig om svenskt territorium för sina syften dryftades inte mycket. Det är en frågeställning som först i dessa dagar med u-båtsverksamhet längs våra kuster blivit aktuell. Detta kunde i och för sig föranleda en ny analys men nu har tåget under alla förhållanden gått och en, i och för sig osannolik, ansökan om medlemskap i NATO skulle med största sannolikhet inte beviljas.

Ett alternativ till medlemskap i NATO var ett nordiskt försvarsförbund och Möller hävdar att initiativet härtill på svensk sida togs av Undén. Liksom Thede Palm betvivlar jag starkt Möllers

tes, och det sakskaal han anför räcker ingalunda. Det var nog Erlander som var den drivande kraften. Undén däremot ansåg ett sådant förbund orealistiskt men ville medverka till en prövning härav för att få fram denna synpunkt. Han var överhuvud taget ingen nordist. Det som formellt fällde förslaget var Norges krav på att få militära leveranser och kanske även annan anknytning till Västmakterna under det att man från svensk sida icke önskade göra sig beroende av dessa. Vad krigsmateriel beträffar, kunde amerikanska uttalanden vid denna tid vara väl kategoriska, men utvecklingen har väl visat att krigsmaterielleveranser från Väst nu betraktas som oundgängliga för Sverige för att hålla ett försvar till rimligt pris.

Alliansfrihet och neutralitet

Undén var säkerligen nöjd med utgången av dessa två diskussioner om försvarsförbundsalternativ. Inom ramen för ett, som han hoppades, starkt FN föredrog han att Sverige skulle vara "alliansfritt i fred som syftade till neutralitet i krig", som den numera klassiska definitionen lyder.

Under större delen av 50-talet var denna definition ledstjärnan för honom och regeringen. Men sedan kom de två innovationer som intill denna dag förbittrat svensk utrikesdebatt och för vilka Undén helt måste hållas ansvarig. Han skrev en artikel i Världshorisont där han sade att den föregående definitionen inte var adekvat; den kunde kanske i fredstid även accepteras av olika borgerliga partier men inte hindra dem från att vid krig så småningom lämna neutraliteten. Det

var därför säkrast att istället kalla vår politik för neutralitetspolitik även under fred. I folkmun kom det snart att helt enkelt heta att Sverige var neutralt.

Frånsett att neutralitet enligt etablerad folkrätt hittills endast betecknade en situation under krigstid ledde det mindre sakkunniga och många journalister till uppfattningen att "neutralitet" innebar åtskilliga begränsningar i vår handlingsfrihet. En skribent påstod tom att vi måste ha lika många nyheter från Väst som Öst och att vi inte fick komma med kritiska uttalanden om något av blocken, eller åtminstone om Sovjetunionen.

Det allvarligaste var dock Undéns privata aktion, i Erlanders frånvaro, mot högerledaren Hjalmarson. Han förklarade i strid med en mångårig tradition om representation av alla demokratiska partier i FN:s generalförsamling att Hjalmarsons närvaro kunde skapa misstro hos ryssarna om vår neutralitetsvilja.

Tage Erlanders Metalltal

Uttalandet utformades sedermera till en hel doktrin i Erlanders kända sk Metalltal. Vilka som medverkat vid dettas utarbetande är väl inte helt klart men det måste givetvis till alla delar ha godkänts av Undén. Annars skulle han ha avgått. Det är anledning anta att även dåvarande chefen för politiska avdelningen i UD, Sverker Åström, haft sin *flinka* penna med i spelet. Däremot är det inte säkert men troligt att Erlanders privatsekreterare, Olof Palme, medverkat.

Talets huvudtes var, som bekant, att vi måste söka skapa "förtroende för vår vilja och förmåga" att vara neutrala redan i fredstid. Viljan skulle visas genom

en lämplig utrikespolitik och förmågan genom ett "efter våra förhållanden starkt försvar".

Det mest betänkliga med denna definition om "förtroende" var att den i realiteten reducerade våra krigsrisker till faran av att en stormakt angrep oss därför att den fruktade att den andra skulle avse angripa oss och därför ville förekomma denna. I modern tid har nog aldrig detta varit en krigsorsak. Även ett ganska starkt land skaffar sig inte en fiende till i en osäker fruktan för en motparts handlande, i varje fall inte om det lilla landet är någorlunda rustat. Danmark och Norge under andra världskriget är inte exempel härpå och inte heller Jugoslavien.

Man bortser sålunda helt från den centrala faktorn nämligen att man råkar i krig därför ett en krigförande anser sig behöva disponera ens territorium eller industrier och inte kan uppnå detta på annan väg än genom krig.

Möjligen kan man förstå att sådana tankar kunde framkomma på 50-talet, trots att svensk järnmalm och svenska kullager spelade en viss roll för de krigförande men att detta föråldrade resonemang kan upprepas i dagens Sverige med ständiga u-båtskränkningar av sådana experter som Sverker Åström och Pierre Schori är verkligen ägnat att förvåna.

Det tillägges vanligen, kanske för att visa vår självständighet, att det är vi själva som fattar våra beslut och bestämmer när förtroende uppnåtts. Är inte en viss motsättning inbyggd här? Hur skall man veta detta, ty ingen skriver ju en på näsan sina innersta avsikter. Med stor tillfredsställelse noterar man hur exempelvis en mindre viktig person, som Ar-

batov (medlem av den s k Palmekommissionen) uttrycker sin övertygelse om Sveriges neutralitetsvilja. Det är väl inte uteslutet att man i någon generalstab ler i mjugg över Sveriges redobogenhet att tro det man vill tro.

Förtroendefilosofin

Det måste också påpekas att hela denna filosofi är en ny uppfinning. Aldrig tidigare har man i Sverige under fredstid talat om att skapa förtroende för vår absoluta fredsvilja inför ett eventuellt kommande krig och att denna skulle påtvinga oss restriktioner i fråga om för oss viktiga åtgärder. Inte ens ordet neutralitetspolitik som bestående element i fred har varit en aktuell frågeställning. Att därför som någon skribent skrivit i DN att Carl XIV Johan i en akut krissituation på 1830-talet talade om svensk neutralitetsvilja som ett tidigt uttryck för en traditionell svensk politik är helt ohistoriskt.

Redan Undén använde vid några tillfällen neutralitetsargumentet tex för att tala mot anskaffning av viss krigsmateriel från Väst enär det kunde göra oss beroende härifrån och äventyra våra möjligheter till neutralitet. När det däremot var fråga om svensk export av Vigen till Natoländer gick t o m den socialdemokratiska regeringen så långt att man officiellt meddelade att vi även i krigstid skulle vara villiga att fortsätta sådan export.

I övrigt har emellertid förtroendeargumentet under årens lopp varit flitigt använt av socialdemokraterna och ibland

nog även på annat håll. Myrdal gick t o m så långt att han på sin tid ansåg medlemskap i det oförargliga Europarådet vara stridande mot "neutralitetspolitiken". Ofta har enskilda politikernas "pålitlighet" ur neutralitetssynpunkt ifrågasatts och ibland har bannstrålen drabbat hela politiska partier. Kulmen nåddes väl av Olof Palme som en gång betecknade ett uttalande i en moderat skrift om betydelsen av frihet för alla europeiska stater som uppmaning till korståg österut och hans påstående i debatten om Bodströms insatser som utrikesminister att de borgerliga partierna "var en fara för neutraliteten." Vad som nu konkret menas härmed.

När därför Carl Bildt för några månader sedan i Svenska Dagbladet beskrev de märkliga turer som Palme och hans politiska anhängare och andra medlöpare gjort sig skyldiga till under de senaste åren och uttryckte en nostalgisk längtan tillbaka till Undéns mer professionella ledning finns det anledning påpeka att det dock är Undén som har skapat den teoretiska grunden för allsköns tyckande inom utrikespolitiken.

Med hänsyn till den enorma betydelse han haft för socialdemokratiskt handlande och tänkande under flera decennier tycker jag att det är en allvarlig brist i Möllers mycket välskrivna bok att hans endast snabbt glider över den s k Hjalmarsonkonflikten på några sidor utan att kosta på den någon analys. "Undén och svensk utrikespolitik" väntar nog fortfarande på sin författare, särskilt med hänsyn till en senare tids utveckling.